

ԱՅԼԵՒԱՅԼԸ

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍԲ

Պ. ՉՕՊԱՆԵԱՆԻ ՆԱԽԱՐԱՐԱԾԻՆ

«Հանդէս»-ի վերջին թուի մէջ կարդացինք Պ. Արշ. Չօպանեանի նամակը, որի առիթով կ'ուզէինք երկու խօսք ասել:

Պետրոս Գուրեանին նուիրած մեր ուսումնասիրութեան մէջ խօսելով Բարսեղ Է. քերականի եւ Արշակ Չօպանեանի կազմած կենսագրութիւններին մասին՝ մենք նկատեալ ենք երկու գրութեան մէջ փոփոխութիւն, գրեթէ նոյնութիւն: Կարելի էր ասել, թէ մէկը միւսից «քաղել է» այդ փաստերը, եւ քաղել է նա, ով ժամանակով աւելի ուշ է հրատարակել: Բայց մենք այդպէս չենք ասել, այլ գրել ենք, որ անկախ գրական մասից, Պ. Չօպանեանի գիրքը «փաստական տեսակէտից գրեթէ նոյն նիւթն է պարունակում»:

Եւ այսպէս ասել ենք, մտածելով որ կարող էր լինել մի ընդհանուր աղբիւր, որից թէ Է. քերական եւ թէ Չօպանեան քաղել են մէջ բերուած կենսագրական փաստերը:

Պ. Չօպանեան իր նամակի մէջ տարաբախտաբար չի պարզաբանում այդ շատ կարեւոր հանգամանքը: Նա ասում է, որ ինքը իր աշխատութիւնը գրել է 1893 թուի աշնան եւ ոչինչ չէ «քաղել» Է. քերականի գրքից, որ հրատարակւել է 1893 թուին: Սակայն, ինչպէս է պատահել, որ այդ երկու աշխատութեան մէջ այնպէս զարմանալի կերպով եւ շատ յաճախ բառացի ձեւով կրկնուած են մինչեւ իսկ «տղայական» փաստերը: Մենք բարեմտաբար մտածել էինք, թէ կարող էր մի ընդհանուր աղբիւր լինել: Պ. Արշ. Չօպանեանի անորոշ նամակը կարդալուց յետոյ արաբախտաբար փորձում ենք մտածել, թէ կարող է խօսք լինել նաեւ «քաղելու» մասին: Եւ թող ներողամիտ լինի մեր յարգելի բանաստեղծ-քննադատը, եթէ ասենք, որ նիւթական տեսակէտով էլ անկարելի չէ, որ 1893 թուի աշնանը գրած մի աշխատութիւն օգտուէր նոյն թուին հրատարակուած ուրիշ աշխատութիւնից:

Գալով Գուրեանի եւ Թերզեանի համեմատութեան խնդրին, այդ մասին աւելորդ ենք համարում ծանրանալ: Քանի որ մեր առաջին յօդուածի մէջ միայն մէկ խօսք էինք ասել. — այն, որ Գուրեան անհամեմատելի կերպով բարձր է

Թերզեանից, Աճեմեանից, Հէքիմեանից: Մենք կարծում ենք, որ այս մտքի մէջ որ եւ է վերաւորանք չկայ որ եւ է մէկի հասցէին եւ մտածել ենք, թէ արտայայտում ենք մի ճշմարտութիւն, որ ոչ ոքի համար նորութիւն չէ:

Պ. Արշ. Չօպանեանին, սակայն, հաճել է թուացել մեր արտայայտութեան ձեւը փոխել եւ դարձնել թէ՛ «Թերզեան անհամեմատ կերպով վար է Գուրեանէն»։ Մի նախադասութիւն, որ մենք չենք գրել եւ որ կարող է տգեղ ու վերաբորական լինել ոչ միայն Թերզեանի, այլ եւ Գուրեանի համար: Եւ այն, ինչ որ առաջին թուի մէջ ասել էինք մի խօսքով, տեղի պահանջման համաձայն, հետեւեալ թաւի մեր ուսումնասիրութեան մէջ, նոյնպէս տեղի պահանջման համաձայն, զարգացրել եւ լուսաբանել ենք:

Մենք կարծում ենք, որ Գուրեանի մահից յետոյ անցած յիսուն տարին եւ բանաստեղծի պահպանած զարմանալի կենդանութիւնը՝ կենդանի բանաստեղծների համեմատութեամբ՝ բաւական ազդեցիկ են, թէ պէտք չէ շանազան մեծութիւններ տալ եւ իրար քով դնել: Գիտենք, որ Թուման Թերզեան եղել է շատ գնահատուած ուսուցիչ արեւմտահայ շատ դրագէտների համար, գիտենք, որ ինքը Պ. Չօպանեանն էլ իբրեւ աշակերտ երախտապարտ է նրան: Բայց մենք այստեղ պատիւներ եւ փառքեր չենք բաժանում, այլ աշխատում ենք իւրաքանչիւրի կատարած գործի առարկայական գնահատութիւնը տալ:

Գրականութիւնը ուրիշ պաշտօն չունի:

Արման, 18 նոյեմբեր 1921 թ.: Ս. ՅԱԿՈԲՆԱՆ

ՓՐՈԱՐԳՈՍՏԻՆՈՍ ԱՐԵՏԻՔ

Աւգոստինոս-Աւետիք եւ Ա. գոստինոս մականուամբ Բաջենց, Երնջակայ Ապարանքի գիւղէն, տարբեր անձնաւորութիւններ են, մին ապրած է Ժ. Գ. դարու երկրորդ կէսին եւ միւսը Ժ. Գ. դարու առաջին քառորդին ի վենետիկ: Առաջինն ունիք երեք հետաքրքրական յիշատակարան. ասոնք են.

ա. վենետիկի Միխիթարեան Մատենադարանի Թ. 19 Աստուածաշունչի մէջ Յերոնիմայ վասն ի քսան եւ երկուս գիրս առ ի յերայեցւոց զպատմութիւնսն բաժանելոյ «գրութեան վերջը զետեղուած է այսպիսի յիշատակարան մը.՝ կատարեցան Նախադրութիւնք...

ըստ շարադրութեան երանելոյն ճերմոնիմոսի. եւ յեղափոխեալ եղել ի յայս ձեռամբ յանցաւոր գրչի՝ Ֆրա Աւգուստինոսի ի կարգէ եղբարց փրե-
դիքաթորացն ի քաղաքս Վնէժ, յամի Տեառն ՌՅ2 (1380), ի Փետրուար ԺԵ, (Սարգիսեան՝ Ցուցակ, էջ 156. Հմմտ. եւ Վարդանեան՝ Յերոնիմեայ վասն ի քսան եւ երկուս... Վիեննա, 1920, էջ 19):

Բ. Օքսֆորդի Բողիէան Մատենադարանի Թ. 112 ձեռագրին մէջ, Թղ. 309 կայ իրմէ փոքրիկ ոտանաւոր մը սկզբնաւորութեամբս.

Ուսումնատենչ համակ անձին
Աշխոյժ մըտաց բանասիրին...

Զայս գրած է Աւգուստինոս յամի Տեառն ՌՅ2Ա (կարգաւ ՌՅ2) Փետրուար 29ին, որ նահանջ տարի է (Հմմտ. Baronian-Conybeare, Catalogue, p. 234):

Գ. Կ. Կոստանեանց՝ Նոր ժողովածու. Դ. պրակ (Վաղարշապատ 1903), էջ 54—55 հրատարակած է յանուն Աւգուստինոսի ուրիշ ստանաւոր մ'ալ սկզբնաւորութեամբս.

Քանզի գիտունն ընդ անգիտին
Ի միասին մարդիկք կոչին...

որ կը վերջնայ.

Սա Աւետիքն է Օգոստին
Քարոզողացն եղբայր կարգին...
Կամ ի ծննդեան մերոյ փրկչին
Ռա Յի¹ եւ Ձա թվականին,
Փետրուարի օրն վերջին
էր քսան եւ ինն ըստ նահանջին:
Յորում աւուր բանս յարգին
Ի վնէժոյ եկեղեցին:

Նոյն ձեռագրէն հրատարակած է Կոստանեանց նաեւ Կարապետ վարդապետի խրատն «Ամենայնի սկիզբն ես եմ» սկզբնաւորեալ (էջ 44—54): Ձեռագրին համար կ'ըսէ, էջ 77, Թէ «օրինակուեցաւ մեր սեփական գրչագրից, որի թուականն է մօտաւորապէս 1381»:

Այսպէս Աւգուստինոս Աւետիք վննետիկ կը գտնուէր 1380 թուին:

Պէտք է շփոթել զինքը Աւգուստինոս Բաղնիցի հետ, որ նոյնպէս Դոմինիկեան կարգը մտած էր:

Աւգուստինոս Բաղնից վննետիկ տեսաւ առաջին անգամ 1614, Սեպտեմբերին (Հմմտ. Իւր

Ինքնակենսագրութիւնն, Պատկանեան՝ Նշխարք մատենագրութեան Հայոց. Պետերբուրգ 1884, էջ 23). հոն մնաց այնուհետեւ երկար ժամանակ:

Հ. Ն. Ա.

3. Ի՞նչ կը նշանակէ Թիլը բառը: — Միքայէլ Ասորւոյ ժամանակագրութեան մէջ երեք անգամ կը գործածուի Թիլ բառը՝ Թիլ կամ Թիւր, Թիւր, Թիւր կամ Թիւր ձեւերով: Հիմնականագործին Թիւր, Թիւր բառերուն հետ նոյնացընելով բառս կը հաւասարեցընէ ռամկերէն Թիւր-Թիւր: Աղաքէ կէտն ընդհակառակն ինծի համար անըմբռնելի պատճառաւորութեամբ Թիլը նոյնանշան կը համարի «Դամբան, շիրիմ, տապան, գերեզման, բառերուն երբ կը գրէ. «Արդ ամենահին ընտանիքի մէջ մեռելներու համար սարքուած սեղանի վրայ կամ նրանց դամբանին (որու մեր նախնիք Թիլ են անուանում, նոյնպէս եւ շիրիմ, տապան եւ գերեզման), պէտք է եղել որ անդադար կրակը վառ մնայ...», ու Միքայէլի խօսքը յառաջ կը բերէ աշխարհաբար՝ «հողակոյտ բլուրներ շինեց, որոնց Թիլ են ասում, բայց ուրիշ պատճառներ էլ գտանք Թիւր մասին» (տես Բիւղանդիոն 1903, Թիւ 1943): Այս երկու կարծիքներն ալ սակայն հաստատուն հիմ չունին. ինչպէս շատ մը բառեր, նոյնպէս այս բառն ալ հայացուցած է ժամանակագրութեան թարգմանիչն անփոփոխ՝ տառադարձելով պարզապէս իր յառաջադիր ասորի Թ բառը, որ կը նշանակէ «բլրակ, լեռնակ» (monticulus, collis, ասորեստ. tūlu). «Սա արար զհողակոյտ բլուրսդ՝ զոր կոչեն Թիւ... բայց գտաք մեք եւ այլ պատճառս վասն Թիւր... մանաւանդ առ Թիւր», էջ 35, տպ. երրուսաղէմ 1870. կամ «եւ առ շինեաց Թիւր, բլուր (ինչո՞ւ եղակի) ի հողոյ կուտեալ ամրոց», էջ 24, տպ. երրուսաղէմ 1871: Պարզ այս փոխառութեան Langloisն անգամ միտ է գրած ու ստրկօրէն թարգմանած է բառս. elle fit élever des tertres ou des amas de terre, appelés Thil, այսպէս եղակի (Chronique de Michel le Grand 1868, էջ 40): — Ինչո՞ւ Աճառեան անտեսած է այս բառը իր «Նոր բառեր Միքայէլ Ասորիին ժամանակագրութեան մէջ» ուսումնասիրութեան մէջ, Բաղմամբէկ 1919, էջ 18—19:

Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

¹ Տպ. Ռայի:

